

GERHARD MÜLLER

**A KISPARASZTI, CSALÁDI GAZDÁLKODÁSRÓL SZÓLÓ TANOK LÉNYEGE ÉS
FUNKCIÓJA AZ IMPERIALISTA AGRÁRAPOLOGETIKA RENDSZERÉBEN,
S ENNEK JELENLEGI VÁLTOZÁSAI**

A második világháború után a kapitalista ipari országok mezőgazdaságában a termelőerők viszonylag gyors ütemben fejlődtek. Előtte a kézi munka és igás állatok alkalmazása volt ebben a gazdasági ágban uralkodó jellegű. USA-ban és Nagy-Britanniában nem sokkal a II. világháború előtt, a többi fejlett kapitalista országban pedig az 50-es években kezdődött az átmenet a manufaktúra korszakból a gépesítés korszakába, a mezőgazdaság iparosításának folyamata.

Ennek következtében fokozódott a kis- és középparaszti üzemekre gyakorolt nyomás. Egyre nyilvánvalóbbá vált a mezőgazdaságban a tömegtermelés fölénye a kistermeléssel szemben, és a termelőerők és termelési viszonyok közötti ellentmondás elmélyült. A szocialista országok megmutatták, hogy hogyan lehet ezt az ellentmondást a parasztszféra és a többi dolgozó érdekeinek megfelelően, mezőgazdasági termelőszövetkezetek létrehozásával feloldani, miközben a kapitalizmusban a dolgozó parasztság tönkremenésének és proletarizálódásának gyors üteme növelte harcuk szükségüket. A parasztság harcai különösen Nyugat-Európában mutattak részben antiimperialista jellegűt. Ezek a harcok igen gyakran látványos formát öltöttek (traktoros tüntetés, utak elzárása, nyilvános épületek elfoglalása stb.), és magukra vonták a nyilvánosság figyelmét a kapitalista országokban.

Az agrárpolitikának a kapitalizmusban mindig nagy súlya volt a politikai harcokban, olyannyira, hogy az imperialista ideológiának figyelmet kellett szentelnie erre a kérdésre. Ez a jelenre még inkább érvényes.

A polgári agrárpolitika a kisparaszti gazdaságok stabilitásáról szóló tanokat propagálta, a paraszti családi gazdaságokat az agrárpolitika eszményképeként tüntette fel abból a célból, hogy a parasztszféra manipulálható legyen, és ideológiailag az imperialista rendszerbe integrálható legyen. Megpróbálta ugyanakkor a kisparaszti gazdaságokról szóló tanokat a szocializmus elleni harcban felhasználni, megpróbált a szocialista mezőgazdaságról torz képet adni, s ezáltal a mezőgazdaságban a szocialista fejlődést feltartani vagy legalább megnehezíteni. A kisparaszti gazdaságokról szóló tanok a második világháború utáni agrár-antikommunizmus fő ideológiai támaszaivá váltak.

I. A kisparaszti gazdaság fogalma

A „kisparaszti gazdaság” terminust a német polgári agrárközgazdászok alkalmazásmódján már a XIX. század első felében és a XX. század első évtizedeiben használták, akkor ugyan nem definiálták pontosabban.¹ Gyakran az „önellátó szántóföld” kifejezéssel volt kapcsolatban, ami azt jelentette, hogy egy parasztcsaládnak egy mezőgazdasági területtel kellett rendelkeznie ahhoz, hogy fennmaradásáról és táplálkozásáról gondoskodni tudjon. Ez a fogalom az első világháború után bekerült a német település-törvényhozásba, később pedig a fasiszta Erbhof-törvényhozásba.

A cári Oroszországban is szerepet játszott ez a probléma. Lenin is foglalkozott a „Nasch put” és a „Prawda truda” című újságok 1913. szeptemberi számában a polgári Kossinski professzor nézeteivel, amelyek „munkagazdaságok”-ról szólnak, amelyek „egy teljes parasztagazdaságot tesznek ki, ahol az egész család dolgozik”.²

Az USA-ban a családi farm fogalma a második világháború előtti években volt használatos. F. D. Roosevelttel, a volt elnök pl. egyik kongresszusi beszámolójában a „családi farmról mint amerikai álmról” beszélt, „ez a farm a család tulajdonában van, amely műveli is”.³

A revizionisták szintén hozzájárultak a kisparaszti gazdaságokról szóló elmélet kialakulásához Eduard David (1863—1930), a vezető német agrár-revizionista a mezőgazdaságban végbemenő koncentrációról szóló marxista elmélet ellen fordult, és azt állította, hogy a mezőgazdaságban a kisüzem magasabb rendű, mint a nagyüzem, „a továbblépés a magasabb intenzitás felé megkívánja és megköveteli az átterítést a kisüzemi gazdálkodásra”.⁴ A kisparaszti gazdaságok stabilitásáról vagy akár a nagybirtokkal szembeni fölényéről, az „önellátó szántóföld”-ről és a munkagazdaságról, amely egy családot táplál, szóló tézisek szolgáltak a kisparaszti gazdaságról szóló elméletek alapjául.

Magát a fogalmat a német nyelvben először Hermann Priebe alkalmazta 1942-ben megvédett magántanári dolgozatában.⁵ Ő akkor még nagyon általánosan olyan üzemmódot határozta meg, amely nem foglalkoztat mezőgazdasági munkásokat.⁶

A második világháború után a kisparaszti gazdaság fogalmát precízebben kifejtették, és mind a polgári agrárközgazdaságtanban, mind az agrárszociológiában, mind az agrárpolitikában jelentős helyet foglalt el, és az agrárideológia eszményképe lett.

A kisparaszti gazdaság definíciójában természetesen találhatók bizonyos eltérések a polgári agrárökonómia és agrárszociológia különböző irányzataiból adódóan. Az elmélet legtöbb polgári képviselője azonban lényegében egyetért a következő definícióval: *A kisparaszti gazdaság lényegében a család munkaerején alapul, a két generációs parasztcsaládot foglalkoztatja, és kizárólag mezőgazdasági tevékenység révén megfelelő jövedelmet biztosít.*⁷

¹ V. ö. pl. Münzinger, A.: A kisparaszti gazdaságok hozama, P. Parey Kiadó Berlin, 1929. Sering, M.: Német agrárpolitika történelmi és földrajzi alapokon. Buske Kiadó Lipse, 1934.

² Lenin, V. I.: Werke, Bd. 19. Dietz Verlag, Berlin, 1968. S. 355 ff.

³ Iowa State College, Bulletin 357, 1937, S. 335, angeführt bei Wheeler, G. S.: Entwicklung und Probleme der Landwirtschaft in den USA, Verlag Die Wirtschaft, Berlin, 1958, S. 207/209.

David, E.: Sozialismus und Landwirtschaft, Berlin, 1903, S. 56.

⁵ Priebe, H.: Zur Frage der Gestaltung und Größe des zukünftigen bäuerlichen Familienbetriebes in Deutschland. Habilitation, Berlin 1942; vgl. auch Berichte über Landwirtschaft, Hamburg — Berlin, Neue Folge, Bd. 37 (1942), S. 488 f.

⁶ Zur Auseinandersetzung mit Priebe siehe im einzelnen: Müller, G.: Die Stellung von Hermann Priebe im System der Westdeutschen Agrarpolitik. Wissenschaftliche Zeitschrift der Karl-Marx-Universität Leipzig, H. 5/1962, S. 1057/1073.

⁷ Vgl. Dokumente der Landwirtschaftskonferenz von Stresa vom 3—12. Juli 1958, Brüssel 1960, Abt. II, Ziffer 27, S. 14 f.; Gutachten zu Fragen der Europäischen Agrargemeinschaft. Hrsg. Vom Auswärtigen Amt der Regierung der BRD, 1953, S. 355; Die Verbesserung der Agrarstruktur. Leitbilder, Leitsätze, Richtlinien. Innere Kolonisation, Westberlin — Bonn, 1956, S. 122.

A volt amerikai mezőgazdasági miniszter, Brannan a következőképpen definiálta a családi farmot: „Ha családnagyságú farmról beszélünk, akkor egy olyan termelési fokozatra gondolunk, amely produktívan felhasználja a család energiáját és idejét, és olyan jövedelmet biztosít, amely megközelíti az országos átlagot.”⁸

A kisparaszti gazdaságról szóló elmélet mindenekelőtt azon a megállapításon alapul, hogy a kisüzem fölényben van a nagyüzemmel szemben. E tézis propagálásához a polgári apologetikának először egy alapvető különbséget, sőt egy ellentmondást kellett konstruálni, ami az ipari és mezőgazdasági tőke és termelés koncentrációja között fennáll. Ez a konstrukció szükséges, habár az tagadhatatlan, hogy az iparban a nagyüzem egyértelműen fölényben van, és koncentráció és monopolizálás folyamata gyorsabban megy végbe. Azt állították azonban, hogy a mezőgazdaságban ez nem érvényes, mivel itt a természeti feltételek egy decentralizált termelési folyamatot kívánnak meg. Míg az ipari üzemekben egy térbeli koncentráció, specializáció és munkamegosztás lehetséges és szükségszerű, ugyanaz a mezőgazdaságban nem adott, „az időjárás és az organikus élet kifürkészhetetlen változásai”⁹ és a termelésnek az „élő organizmushoz és földhöz kötöttsége” miatt.¹⁰ A térbeli koncentráció lehetetlen, a specializáció értelmetlen, az embereknek a munka elvégzése érdekében a termőföldön kellene közlekedni.¹¹ Egy mezőgazdasági és egy ipari üzem éppen ezért különböznek egymástól, mint egy élőlény és egy gép.¹² Ilyen feltételek mellett gazdasági szempontból nincs értelme a specializált nagyüzemnek, csak egy decentralizált üzemformának.¹³ Blohm kiemelte: „A szabad piacgazdaság mezőgazdasága a családi munkaszervezetek hatékonyságának köszönheti, hogy a termelés nagyüzemekben történő koncentrációjáról a jövőben is lemondhat.”¹⁴

A mezőgazdaság elsősorban és alapvetően a gépeknek és automatáknak a termelésben betöltött szerepük alapján különbözik az ipartól. Míg az iparban az embert a gépek és az automaták egyre inkább helyettesítik, addig a mezőgazdasági gépek csak bizonyos segítő funkciót képesek betölteni.¹⁵ Egy automatizált termelési folyamat a mezőgazdaságban elképzelhetetlen, hiszen minden munkafolyamat egy egyedi eset.¹⁶ Az ipar és a mezőgazdaság közötti tényleges különbség túlhangsúlyozása (nagyobb függőség a természettől, a mezőgazdasági termelés nem egy lezárt munkafolyamat és nagy területeken oszlik meg) a kisparaszti gazdaságokról szóló tanok apologetikus építményéhez szükségesek voltak.

A szocialista nagyüzemi termelés során azonban pont azt tapasztalhatjuk, hogy a termelőszövetkezetekben végbemenő gépesítés, specializáció és munkamegosztás következtében az ipar és a mezőgazdaság közötti különbségek erősen csökkennek. A termelés jellege a mezőgazdaságban egyre jobban közelíti az ipari termeléshez, és a mezőgazdasági munka az ipari munka egy válfajává lesz. Emellett kétségtelen fennmaradnak bizonyos különbségek a mezőgazdaságban a gépek alkalmazásában az iparhoz képest. Lenin kiemelte, hogy „... a gépi nagyipar a mezőgazdaságban

⁸ „Extension Service Review”, Jan. 1951, angeführt bei Wheeler, G. S.: Entwicklung und Probleme der Landwirtschaft in den USA, a. a. O., S. 210

⁹ Priebe, H.: Die Landarbeit heute und morgen. Verlag Paul Parey, Hamburg — Berlin, 1953, S. 10

¹⁰ Priebe, H.: Der bäuerliche Betrieb. In: Niehaus, H. (Priebe H. U. a.): Agrarpolitik in der sozialen Marktwirtschaft. Druckerei Martin Hoch Verlag, Ludwigsburg, 1956, S. 32/33

¹¹ Ebenda

¹² Priebe, H.: Die Landarbeit heute und morgen, a. a. O., S. 10

¹³ Priebe, H.: Der bäuerliche Betrieb, a. a. O., S. 33

¹⁴ Blohm, G.: Kritische Betrachtungen zu den agrarpolitischen und betriebswirtschaftlichen Maßnahmen in Mitteldeutschland. In: Tümmler, E. (Merkel, K.) Blohm, G.: Die Agrarpolitik in Mitteldeutschland und ihre Auswirkungen auf Produktion und Verbrauch landwirtschaftlicher Erzeugnisse. Verlag Duncker Humblot, (West-) Berlin, 1969, S. 385

¹⁵ Priebe, H.: Die bäuerliche Familienwirtschaft in der wirtschaftlichen und sozialen Auseinandersetzung der Gegenwart. „Agrarwirtschaft”, Hannover, H. 1/1957, S. 2/3

¹⁶ Priebe, H.: Die soziale Funktion der Landtechnik. „Agrarwirtschaft”, Hannover, H. 5/1955, S. 131

sohasem fogja mindazokat a jellemző vonásokat mutatni, amikkel az ipar területén rendelkezik.”¹⁷ A mezőgazdasági nagyüzemekben is érvényre jutnak majd, különösen a szocialista termelési viszonyok alapján olyan géprendszerek, amelyek a kisüzemekkel szembeni fölényt egyre nyilvánvalóbbá teszik.

Az utóbbi évtizedekben a teljes- és részautomatizálás kezdetei jelentek meg a mezőgazdasági termelésben, mind az állattenyésztésben (fejőgépek, elektromos trágyaelhordó és etetőberendezések, nagyüzemi baromfigazdálkodás stb.), mind a talajművelésben (kísérletek automatikus távirányítású traktorokkal).

A modern technika fejlődése a mezőgazdaságban megköveteli a termelési viszonyok forradalmi átalakítását azért, hogy a termelőerők teljesen a társadalom érdekében legyenek felhasználhatók. A termelőerők mai fejlettségi szintje a mezőgazdaságban megköveteli a szocialista nagyüzemi termelést. Ez a felismerés a szocialista országokban közkincs, és a kapitalista országokban is egyre terjed ennek belátása. A kisparaszti gazdaságoknak, mint agrárpolitikai eszménykép és állítólagos fölényük propagálásával a polgári apologeták azon fáradoznak, hogy a felismerés ellen hassanak. Ezért volt szükség a kisparaszti gazdaságokról szóló tanok részletes kidolgozására. Az NSZK-ban mindemellett az agrárökonómia és agrárszociológia területén a vezető professzorok különleges szerepet töltöttek be. Itt Hermann Priebe mellett míg meg kell nevezni a következőket: Abel, Blohm, v. Dietze, Kötter, Menhold, Meimberg, Riebe és Rofles. Ezen polgári tudósok munkáikban kidolgozták a kisparaszti gazdaságok állítólagos fölényét a nagyüzemmel szemben:

- A család alkalmazkodó képessége és rugalmassága a változó munkafeladatokhoz;
- a magas színvonalú munka, a munka közbeni szorgalom és gondosság a személyes érdekelttség alapjai;
- az irányító és kivitelező tevékenységet ugyanaz a személy végzi;
- a munka és a szabad idő nem vált szét, a szakma és az életmód összhangban van.
- a viszonylagos biztonság válság és munkanélküliség esetén, amikor a gazdaság a családtagoknak munkát és ellátást nyújt.

Vizsgáljuk meg közelebbről a kisparaszti gazdaság ezen „előnyeit”: A dolgozó parasztnak fennmaradásáért vívott küzdelemben arra kényszerülnek, hogy a családtagok munkatartalékait is bevonják a termelésbe, hogy igazodjanak a termelési folyamathoz és a piac követelményeihez, hogy szorgalmasan és gondosan dolgozzanak, így a munkaidő mellett tényleg nem sok szabad idő marad.

A kapitalista országokban a dolgozó parasztnak szociális helyzete, annál fogva, hogy kisárutermelő, meghatározott, akiket a monopolizáció elnyom és kizsákmányol, ezért akiknek minden eszközzel harcolni kell fennmaradásukért. Ebből adódik, hogy a parasztság szociális körülményei rosszabbak a kapitalizmusban, mint a többi osztály és rétegé. Ez a következőkben fejeződik ki:

- A jövedelem alacsonyabb, mint a többi gazdasági ághoz;
- A parasztnak munkaideje általában hosszabb;
- A túlmunka következtében a parasztférfiak és nők egészségi állapota rosszabb;
- A parasztnak nagy igénybevétele a kisgazdaságokban, a gyakran elégtelen pénzügyi viszonyok egy lényegesen rosszabb képzettségi szinthez vezetnek (alap- és szakmai képzés).

¹⁷ Lenin, V. I.: Werke, Bd. 5, Dietz Verlag, Berlin, 1966, S. 136

Ilyen körülmények között a parasztek keményen harcolnak fennmaradásukért. Ezt a német parasztszövetség (DBV) elnökének, Heremannnak is meg kellett állapítania 1973. január 10-i beszédében, a hesseni kerületi parasztszövetségben: „csak annak van esélye arra, hogy parasztek maradjon, aki kész arra, hogy többet dolgozzon másoknál, és akiknek az nem számít, hogy a nadrágszíjat szorosabbra kell húzni.”¹⁸

A kapitalizmusban a parasztek többségének jövedelme régóta, nemcsak a városi kisiparosok és kézművesekéhez viszonyítva marad el, hanem a bér munkás átlagjévedelméhez képest is. Már Marx rámutatott arra, hogy a parasztek jövedelmének abszolút korlátja”... a munkabér”, „mert magának fizet a tulajdonképpeni költségek levonása után. Amíg a termékek ára ezt fedezi, addig termel a földjén, még akkor is, ha ez gyakran a munkabér fizikai minimumáig süllyed.”¹⁹ A parasztek, mind gazdaságuk nehéz helyzete, mind a munkaerőhiány miatt, arra kényszerülnek, hogy hosszabb ideig dolgozzanak, mint más gazdasági ágak foglalkoztatottjai. A parasztek és családtagjaik, különösen a nők hosszú munkanapja a növekvő kapitalista kizsákmányolás miatt bekövetkező rossz életfeltételek kifejezője. Hivatalos közlésekben is megjelent, hogy 1975-ben a parasztek átlagos heti munkaideje Nagy-Britanniában 69,4 óra, Belgiumban 66,5 óra, NSZK-ban 62,6 óra és Dániában 62,5 óra volt.²⁰ Miközben más gazdasági ágakban a munkaidő csökkenő tendenciát mutat, az NSZK statisztikai hivatalának vizsgálatai szerint a mezőgazdaságban a parasztek munkaideje nő.²¹

A parasztek túlzott munkaterhelése az emberi személyiség fejlődését és a kulturált életmódot jelentősen hátráltatja. A normális élethez ma többek között az átlagos szabadság lehetősége is hozzátartozik. A dolgozó lakosság nagy részének ez már magától értetődővé vált. A parasztek itt kivételt képeznek. A kapitalista országokban a legtöbb parasztek még nem volt szabadságon. Az IFO-gazdaságkutató intézet (München) megkérdezései szerint a parasztek 70%-a azt a választ adta, hogy nincs ideje, illetve nincs pénze szabadságra menni.²² 1976-ban a parasztnők kétharmada nem tudott szabadságra menni az NSZK-ban.²³

A kapitalista országokban a dolgozó parasztek ténylegesen csak akkor tudják fenntartani kisgazdaságukat, hogyha az országos átlagnál alacsonyabb jövedelmekkel megelégszenek, ha többet dolgoznak, mint más rétegek, és évi szabadságukról lemondanak.

A kisparaszti gazdaságok vélt előnyeinek többségéről közelebbi vizsgálat során kiderült, hogy a parasztek kemény egzisztenciális küzdelmeinek és nehéz szociális helyzetének kifejezői a kapitalista országokban. Bebizonyultak Lenin tézisei, hogy a kisparaszti gazdaság a „rablógazdálkodás minden fajtájával rendelkezik: A gazdálkodó munka- és életerejével történő rablógazdálkodást, az állatok minőségével és erejével történő rablógazdálkodást, a talaj termelőképességével történő rablógazdálkodást.”²⁴

Az, hogy a kisgazdaságok a válságos és a munkanélküliség idejére viszonylagos biztonságot nyújtanak, valóban „előnyt” jelent. A munkahely bizonytalanságával szemben, ami a kapitalizmusban elterjedt, ami az 1974–75-ös kapitalista világgazdasági válság óta ismét előtérbe került, a kisparaszti gazdaság létbiztonságot nyújt.

¹⁸ DKP landrevus, Düsseldorf, Nr. 1/1973, S. 3

¹⁹ Marx/Engels, Werke, Bd. 25, Dietz Verlag, Berlin, 1969, S. 814

²⁰ Agra Europe, Bonn, Paris, London, Rom Nr. 46/1976, Europenachrichten, S. 4

²¹ Vgl. Wirtschaft und Statistik, Stuttgart—Mainz, H. 3/1967, S. 93—95; Agrarbericht 1973 der Bundesregierung (Materialband), a. a. O., S. 219

²² Urlaubsreisen der westdeutschen Bevölkerung, IFO—Institut für Wirtschaftsforschung, Frankfurt/Main 1967, S. 19; Deutsche Bauernkorrespondenz, Bonn, H. 11/1975, S. 355; Platz, E.: Freizeitverhältnisse und Freizeitverhalten der Jugend auf dem Lande. Dissertation, Hohenheim, 1971

²³ Agra Europe, a. a. O., Nr. 48/1976, Kurzmeldungen, S. 1

²⁴ Lenin, V. I.: Werke, Bd. 5, Dietz Verlag, Berlin, 1966, S. 175

Ezért is küzdenek meg a dolgozó parasztok olyan keményen gazdaságuk fennmaradásáért, és gyakran azután is megtartják gazdaságukat, miután felvették őket bér munkásnak, azért, hogy nehéz időkben bizonyos tartalékuk legyen.

II. A kisparasztai gazdaságok elméletének ideológiai funkciója

A kisparasztai gazdaságokkal kapcsolatos elmélet a polgári agrárideológiában és agrárpropagandában központi helyet foglal el. Kihasztnálja a parasztság azon elképzeléseit, amelyekben a parasztudvar mint a család életének központja szerepel, amelynek minden személyes, egyéni boldogulást, szerelmet és egészséget alá kell rendelnie. Az udvar valóban a paraszti élet és gondolkodás kezdete és vége volt, és gyakran még ma is az.²⁵

Ehhez a paraszti ideológiához sok filozófus kapcsolódott, így a német fasiszták, a konzervatív parasztpártok és sok polgári agrárpolitikus. Ezek az ideológiák olyan állításokat foglalnak magukban, hogy a paraszt, az udvarral, a mezőgazdasággal, a természettel meglevő kapcsolata révén, egy különleges ember. „Az örök ember, független a kultúráktól, amelyek a városokban fészkelnek. Megelőzi azokat, túléli őket; nemzedékről nemzedékre közömbösen, önmagát megújítva... A háza és a tulajdona, ez jelent számára egy tartós és belső összetartozást az örök talajjal és az örök vérről.”²⁶ Erre alapozva fejlesztették ki a fasiszták a vér- és talajelméletüket, különösen a parasztságról mint a „német vér forrásáról” szóló nézeteiket.²⁷

A második világháború után a reakciós ideológusok az NSZK-ban ezt a vér- és talajelméletet nem tudták régi formájában fenntartani. De propagandájukban ugyanúgy, mint azelőtt szerepet játszott a parasztság és a nyugati kultúra összetartozása. Az NSZK vezető agrárközgazdájának egyike pl. azt hangsúlyozza: „A nyugati kultúra a jövőben csak addig tart, amíg a jellegzetes európai parasztok biztosan ülnek udvarukban, amíg a paraszti gondolkodás és érzés, az itt is ismertetett formájában, a többi társadalmi réteg gondolkodásában el nem terjed.”²⁸ Az egykori NSZK mezőgazdasági miniszter és későbbi elnök, Hermann Lübke a parasztságról mint a „társadalmi, politikai és gazdasági rend tartópillérééről” beszél.²⁹ Hermann Höcherl, aki évekig mezőgazdasági miniszter és a CSU elnökhelyettese, a következőket mondja: „Éppen a gazdálkodó és az ő életformája testesíti meg azokat az értékeket és eszmei-erkölcsi erőket, amelyek ipari társadalmunkban egyre inkább elsatnyulással fenyegetnek.”³⁰

Van jelenleg a kapitalista országokban természetesen nagyszámú polgári tudós, agrárpolitikus és újságíró, akik visszautasítják a parasztnak és munkájának misztifikálását. A hatalmon levő erők egyes csoportjainak érdekei is egyre kevésbé esnek egybe ezekkel az elképzelésekkel. A termelőerők mai fejlettsége és a mezőgazdaság iparosítása megköveteli a mezőgazdaságnak a kapitalista a népgazdaságba történő teljes integrációját és az ezzel egyidejűleg felmerülő problémák határozott megoldását.

Ezért a kisparasztai gazdaságokról szóló elméletek inkább a misztifikálás felé fordulnak ahelyett, hogy teljesen eltűnnének. A tömegkommunikáció sokrétű alkalmazásával a kisparasztai gazdaságok elméletét, a mezőgazdaságnak a népgazdaság-

²⁵ Vgl. dazu Schäfer, K.: Am Grabe einer Ideologie. Deutsche Landwirtschaftliche Presse, Hamburg, Nr. 22/1971
²⁶ Spengler, O.: Der Untergang des Abendlandes — Umriss einer Morphologie der Weltgeschichte, C. H. Beck, München, 1963, S. 679 f.

²⁷ Vgl. z. B. Neues Bauerntum, Berlin, H. 9/1942, S. 324

²⁸ Abel, W.: Agrarpolitik, Verlag Banderhoeck Ruprecht, Göttingen, 1951, S. 27

²⁹ Angeführt bei: Kelbling, G.: Die Zielsetzung der Agrarpolitik in der BRD. Landwirtschaftsverlag, Hiltrup, 1969, S. 71

³⁰ Angeführt bei: Ebenda, S. 72

ban betöltött különleges szerepét hangsúlyozva szellemi manipulációra és a parasztságnak a társadalomban történő ideológiai integrálására használják. Az NSZK-ban csak olyan agrárpolitikai publikációk, amelyek a parasztok manipulálását szolgálják, hetente 2 millió példányszámban jelennek meg.³¹ Ezek a publikációk speciális nyugatnémet szociológiai felmérések szerint rendkívül nagy hatást gyakorolnak a paraszti ideológiára, mivel a legtöbb paraszt „alacsony képzettségi színvonalán”³² tudatosan vagy önkéntelenül is aláveti magát a hírforrások értékrendjének és pszichológiai környezetének, és ez többé-kevésbé döntéseiket is befolyásolja.³³

A kisparaszti gazdaság elmélete mélyre nyúló ideológiai hatást fejt ki a kapitalista országok parasztságára, mivel a parasztoknak fényes perspektívát nyújt. Az imperialista államvezetés, a polgári pártok, szervezetek és egyesületek ezért ezt az elméletet agrárpropagandájuk magjává tették, és azt állítják, hogy a hivatalos agrárpolitika célja a kisgazdaságok megtartása. A kisparaszti gazdaságot az EGK agrárpolitikájának eszményképévé tették. Így pl. az EGK mezőgazdasági minisztereinek 1958. július Stresu konferenciájának záróokmányában a következő áll: „Tekintettel az európai mezőgazdaság jellegzetesen kisparaszti gazdaságokból álló struktúrájának jelentőségére és azokra az egybehangzó kívánásokra, hogy ezt a specifikumot megtartsuk, minden eszközt fel fogunk használni arra, hogy a kisgazdaságok teljesítményeit és versenyképességüket emeljük.”³⁴

Ugyanerre az alapállásra helyezkedtek az NSZK-kancellárok, Adenauer, Erhardt és Kiesinger. Höcherl, a volt bonni mezőgazdasági miniszter 1967-ben a kisparaszti gazdaságok eszményképének általános érvényűségéről beszélt az összes EGK-országot tekintve: „A kisparaszti gazdaság a jelenlegi és a jövőbeni agrárpolitika eszményképe. Ez az EGK agrárpolitikájára is érvényes. Az EGK-tagországok kormányai 1958-ban Stresaban ezt szintén megerősítették. Ezt az irányelvet a közös agrárpolitika kialakításánál figyelembe vették.”³⁵

Az imperialista országokban a legtöbb polgári párt szintén a kisparaszti gazdaság eszményképét állította agrárprogramjának központjába. Ez áll az NSZK-ban pl. a CDU-ra, amely agrárpolitikai akcióprogramjában a következőket fogalmazta meg: „A CDU agrárpolitikájának eszményképe sok önálló mezőgazdasági üzem fenntartása és létrehozása marad.”³⁶ Az SPD programjában a „teljesítőképes kisgazdaságok” védelmét különösen kiemelték.³⁷

A Német Parasztszövetségnek és a különböző mezőgazdasági szervezeteknek magától értetődően szintén a kisparaszti gazdaság az eszményképe. Még az ipari monopóliumok is a kisparaszti gazdaság mellett beszélnek. Így a Német Ipari Szövetség elnöke, Fritz v. Berg az (European Confederation of Agriculture) Európai Mezőgazdasági Szövetség (ECA) közgyűlésén, Bécsben, 1958 szeptemberében azt fejtegette, hogy „a német ipar minden eszközt megadott a kisparaszti gazdaságok támogatásához.”³⁸

A kisparaszti gazdaság elméletének a polgári politikának és ideológiának a különböző csoportjaira gyakorolt nagy vonzereje elsősorban antikommunista alapkoncepciójával magyarázható. Az antikommunizmus még mindig a legszorosabb összekötő

³¹ Frankfurter Allgemeine, Frankfurt/M. vom 26. März 1968

³² Vgl. Wehland, W.: Die Kommunikationsstrukturen in Prozeß der agrarpolitischen Entscheidungen. In: Die Willensbildung in der Agrarpolitik. BLV Verlagsgesellschaft, München—Bern—Wien, 1971, S. 110

³³ Vgl. Weber, A.: Spannungsfelder zwischen Autorität und Freiheit auf dem Lande. In: Zeitschrift für Agrargeschichte und Agrarsoziologie, Frankfurt/M., H. 1/1971, S. 68

³⁴ Landwirtschaftliches Wochenblatt, Westfalen—Lippe, Münster, H. 31/1967, S. 9

³⁵ Bulletin des Presse-Und Informationsamtes der Bundesregierung, Bonn, vom 16. 11. 1967, S. 1118

³⁶ Vgl. Lutz, P. C.: Der Deutsche Bauernverband, ein Beitrag Zum Konzept der intermediären Gruppen. Dissertation, Mannheim, 1967, S. 167

³⁷ Vorwärts, Hannover, vom 20. November 1959, S. 18

³⁸ Deutsche Bauern-Korrespondenz, Bonn, H. 8/1958, S. 217

kapocsként mutatkozott az imperialista ideológia és politika különböző irányzatai között. „Az imperializmus arra törekedve, hogy egy hanyatlásra ítélt rendszert fenn tartson, a harc sokrétű antikommunista politikai és ideológiai koncepciójához és eszközéhez nyúl.”³⁹ A kisparaszti gazdaságokról szóló elmélet fő irányvonala ezért a mezőgazdaság szocialista fejlődése, a mezőgazdasági termelőségsvetkezetek és a kolhozok ellen irányul. Így Priebe azt a megállapítást vitatva, hogy a mezőgazdaság a „kisgazdaságok” rezervátuma, nem a kapitalista nagyüzemek ellen szól, hanem a „központi bürokratikus vezetéssel ellátott nagyüzemi formák”⁴⁰ és a „mezőgazdaságnak minden központi irányítása”⁴¹ ellen. Szembeállítja egymással az intenzív kisparaszti gazdaságot és az extenzív nagyüzemi kollektívát.⁴²

Ezzel Priebe azt szeretné elhitetni, hogy a szocializmus és a tervgazdálkodás a mezőgazdaság természetes fejlődésével ellentmondásban van, csak a kapitalista viszonyok biztosítják a természetes feltételeket.

A kisparaszti gazdaságot a polgári apologéták és a hivatalos agrárpolitika is mint a „kommunizmus elleni legbiztosabb védőbástyát” dicsőítik. Így az NSZK élelmiszeripari, mezőgazdasági és erdőgazdálkodási szövetségi minisztériumának egykori államtitkára, Rudolf Hüttebrauker azt állította, hogy a sok kis önálló gazdaság fenntartása a „legjobb védelem a kommunizmus ellen.”⁴³ Más ideológusok és politikusok úgy vélték, hogy a kisparaszti gazdaság nélkülözhetetlen a „szabadság megtartása”⁴⁴ szempontjából, „a parasztság ellenállása a kommunizmussal szemben legfőbb éppen a földtulajdonhoz való kötődésből adódik.”⁴⁵

A kisparaszti gazdaság elmélete tehát egyrészt azt a célt szolgálja, hogy parasztokat ideológiailag az imperialista rendszerbe integrálja, valamilyen fényes perspektívát adjon nekik, a pusztulás és a proletarizálódás folyamatát pedig elrejtse előlük. Másrészt azt a célt szolgálja a kisparaszti gazdaság elmélete, hogy a mezőgazdaság szocialista elméletét és a termelőségsvetkezetet megrágalmazza és eltorzítsa, így megakadályozza, hogy a parasztok a szocialista országok reális folyamatait tisztán lássák.

III. A parasztság jelenlegi reális léfeltételeinek megváltozása és ennek hatása a kisparaszti gazdaságok elméletére

Az utóbbi tíz, tizenöt év folyamán a kisparaszti gazdaságok elmélete, amely a polgári agrárapologetika rendszerének egyik fő elmélete volt, egyre inkább ellentmondásba került a kapitalista ipari országok mezőgazdaságának tényleges fejlődésével.

A kisparaszti gazdaságokról szóló elméletek magja az az állítás volt, hogy a mezőgazdasági kisüzemek fölényben vannak a nagyüzemmel szemben, vagy legalábbis a kisüzemek határozzák meg a mezőgazdaság struktúráját, és hogy ezek stabil vállalkozások. A kapitalista országokban, úgy tűnik, hogy a reálfolyamatok igazolják a polgári agrárközgazdászok állításait, mivel pl. az EGK-országok mező-

³⁹ Programm der Sozialistischen Einheitspartei Deutschlands. Dietz Verlag, Berlin, 1976, S. 16

⁴⁰ Priebe, H.: Möglichkeiten und Grenzen der Strukturentwicklung. In: Hilfe zur Selbsthilfe für die Landwirtschaft. Aktionsgemeinschaft soziale Marktwirtschaft — Tagungsprotokoll Nr. 10, Druckerei und Verlagsgesellschaft Martin Hoch, Ludwigsburg, 1958, S. 18

⁴¹ Priebe, H.: Der bäuerliche Betrieb, a. a. O., S. 32/33

⁴² Priebe, H.: Die Bäuerliche Familienwirtschaft in der wirtschaftlichen und sozialen Auseinandersetzung der Gegenwart. „Agrarwirtschaft“, Hannover, H. 1/1957, S. 2/3

⁴³ Bauernblatt/Landpost, Rendsburg, vom 27. Oktober 1962, S. 258

⁴⁴ Vgl. Kelbling, G.: Die Zielsetzung der Agrarpolitik in der BRD a. a. O., S. 73

⁴⁵ Landwirtschaftliches Wochenblatt für Westfalen-Lippe, Münster, vom 4. Juni 1964, S. 15

gazdasági üzemei 62%-ban kizárólag családi munkaerő dolgozik.⁴⁶ NSZK-ban 70%-át, Hollandiában 76%-át, Belgiumban 79%-át teszik ki azok az összes mezőgazdasági üzemeknek.⁴⁷ Pontosan ezek a kisüzemek kerülnek most a nagyüzemek fölényre, a parasztnak a monopoltőke általi kiszákmányolása és az imperialista államvezetés paraszttellenessége miatt gazdaságilag egyre nehezebb helyzetbe. A kapitalista országokban a dolgozó parasztnak helyzetét a pusztulás s folyamata határozza meg. A parasztság pusztulása alatt kisárutermelőből bér munkássá válását értjük, az eddig önálló paraszt elválását termelési eszközeitől és ehhez kapcsolódva annak szükségszerűségét, hogy munkaerejüket el kell hogy adják a kapitalistáknak életfenntartásuk érdekében. Már Lenin rámutatott ennek a folyamatnak a törvényszerű voltára a múlt század végi német mezőgazdaság vizsgálatánál.⁴⁸

A dolgozó parasztság megszűnése egy hosszantartó folyamat, amelynek különböző fázisai vannak: a paraszti gazdaság növekvő labilitása (alacsony jövedelem, hosszú munkaidő, bizonytalan kilátások), a családi munkaerő elvándorlása, a még ott levő munkaerő növekvő terhelése, mindezért a parasztnak hibáztatása, a kisgazdaságon kívüli mellékmunkák mennyiségének megnövekedése, a dolgozó paraszt félproletárrá válása (valamilyen tevékenységet bér munkásként folytat, de részben még gazdálkodik a kisparaszti üzemben). Az egykori paraszti gazdaság teljes felbomlása. A hanyatlási folyamat utolsó periódusa a proletarizálódás és a parasztnak bér munkássá válása. Ezt a proletarizálódási folyamatot az utóbbi évtizedekben felgyorsították a paraszti tömegeknek az ipari proletariátushoz képest rosszabb munka- és életkörülményei és az ipar más gazdasági ágak nagy munkaerőkereslete.

A parasztnak hanyatlásánál semmiképpen sem egy olyan „erőszak nélküli” és szabad akaratból történő folyamatról van szó, mint amilyenről a burzsoá propaganda gyakran beszél. A legtöbb paraszt olyan áron is harcol üzemének fennmaradásáért, hogy belenyugszik egy részben nagyobb munkaterhelésbe és viszonylag alacsonyabb jövedelembe azért, hogy paraszt maradjon.

Dobert a következőket írja ehhez: „Mindenki maradhat mindaddig, amíg a mezőgazdaságból származó jövedelmekkel meg van elégedve. A személyes szabadsághoz tartozik, hogy aki akar, az szegény lehet.”⁴⁹

Az agrárszociális társaság (ASG) felmérései szerint az NSZK megkérdezett kisgazdálkodóinak háromnegyede semmi esetre sem szándékozott feladni gazdaságát. 62,5% abban az esetben sem volt hajlandó erre, ha jövedelme ezáltal növekedett volna. Azoknak a megkérdezett kisgazdálkodóknak, amelyek 15 ha-nál kisebb gazdasággal rendelkeztek, a 94%-a tovább akart gazdálkodni, csak 6% akart szakmát változtatni.⁵⁰ Mindezek ellenére minden kapitalista országban jelentősen csökkent a kisgazdaságok száma.

Különösen nagy jelentőségű az, hogy ez a proletarizálódási folyamat lépésenként egyre nagyobb üzemeket ér el. 1972 óta pl. az NSZK-ban 20—25 ha méretű gazdaságok száma csökken, pedig ezeket a burzsoá agrárpropaganda régebben mint stabil kisparaszti gazdaságokat emlegette. Arra lehet számítani, hogy a hanyatlási és proletarizálódási folyamat üteme ebben a nagyságrendben is a következő években tovább

⁴⁶ Vgl. Blohm, G.: Nur für Familienbetriebe mit Weniger als 40 Hektar. Landwirtschaftliches Wochenblatt für Westfalen-Lippe, Münster, vom 21. Dezember 1972, S. 28

⁴⁷ Ehenda

⁴⁸ v. ö. V. I. Lenin művei, 5 kötet Dietz Kiadó Berlin 1966, 101. o. és 13. kötet. Dietz Kiadó, Berlin, 1963, 167. o.

⁴⁹ Dobert, H.: Landwirtschaft nach Maß. Verlag Mann, Hildesheim, 1966, S. 108

⁵⁰ ASG: Die Meinung der Landwirte zur zukünftigen Entwicklung ihrer Betriebe und ihrer Berufstätigkeit. Göttingen, 1969

Összeállította és kiszámította: EG-bizottság: A mezőgazdaság helyzete a közösségben. Tudósítás, 1975, Brüsszel Luxemburg, 1976. március, 368. o.; Agrárstatisztikai Évkönyv 1971. Az Európai Közösség Statisztikai Hivatala, Brüsszel, Agra Europe, Bonn—Párizs—London—Róma, 5/1971; Statistical Abstract of the United States Washington, 590. o.

1. táblázat

A MEZŐGAZDASÁGI ÜZEMEK SZÁMA (1 HA FELETTIEK) NÉHÁNY
KIVÁLASZTOTT KAPITALISTA ORSZÁGBAN 1950 ÉS 1974 KÖZÖTT
(mill)

	1950	1974	Változások	Index 74 (1950=100)
USA	5.648	2.876 ^{a)}	—2.772	50,9
Franciaország	2.117 ^{a)}	1.261	—0.856	59,6
NSZK	1.647	0.930	—0.717	56,5
Olaszország	2.756 ^{b)}	2.174 ^{c)}	—5.082	78,1

a) 1955; b) 1960; c) 1970

gyorsul, és lassan a még nagyobb gazdaságokat is eléri. Ez a kapitalista hanyatlási és proletarizálódási folyamat a kapitalista ipari országokban rendkívül ellentmondásosan megy végbe. Annak ellenére, hogy 1950-től napjainkig milliányi kisgazdaság tönkrément, s a parasztok és családtagjaik proletarizálódtak, a kapitalista koncentrációs folyamat viszonylag lassan ment végbe. Ez mindenekelőtt az üzemre jutó földterület koncentrációjában figyelhető meg, ez a mutató a mezőgazdaságban a gazdaság nagyságának fontos kritériuma.

Így az EKG-országokban az üzemre eső művelésbe vont terület a következőképpen alakult:

2. táblázat

EGY ÜZEMRE ESŐ ÁTLAGOS MŰVELÉSBE VONT TERÜLET A HAT
EGK-ORSZÁGBAN 1950 ÉS 1975 KÖZÖTT (HA-BAN)

	1950	1975
NSZK	8,6 ^{a)}	13,8
Franciaország	10,46 ^{b)}	24,1
Olaszország	6,77 ^{c)}	7,7
Hollandia	9,52	14,4
Belgium	6,83	13,8
Luxemburg	10,41	23,5

a) 1949; b) 1955; c) 1961

Az agrárpolitika eddigi eszközeivel még nem sikerült a kapitalista országokban egy olyan kapitalista agrárstruktúrát létrehozni, amely csak megközelítőleg is megfelelné a tudományos-technikai haladás követelményeinek. A modern „bekerítések” további erőszakos megvalósítását a monopoltőke a kapitalizmus általános válságának időszakában, a szocialista világrendszer léte mellett nem engedheti meg magának, hacsak nem akar saját területein nagyobb megrázkódtatást előidézni. A tudományos-technikai haladás követelményei és a monopóliumok növekvő uralma alapján a koncentráció folyamata új módon és új eszközökkel kezd érvényesülni. Jelenleg a kapitalista a koncentrációs folyamatnak a következő formái fejlődnek ki:

- a tőke és a termelés klasszikus módon történő koncentrációja a mezőgazdasági nagyüzemekben;
- nagy, kapitalista állattenyésztő üzemek létesítése és a talajtól függetlenül történő termelés;
- vertikális monopolkapitalista integráció;
- horizontális monopolkapitalista integráció;
- a parasztok demokratikus termelési egyesülései.

A kapitalista koncentrációs folyamatban különleges szerepet játszik a vertikális monopolkapitalista integráció. Minél intenzívebbek a vertikális monopolkapitalista integráció formái, annál több döntési jogkör került az integrátorhoz. A kisüzemek gazdasági gyengeségei a parasztokat elégtelen piacismerete és korlátozott értékesítési lehetőségei, hiányos képzettségük és tőkeszegénységük gyakran rábírja arra, hogy a vertikális monopolkapitalista integrációba tömörüljenek. Gazdaságilag gyenge pozíciójuk miatt általában kénytelenek a feldolgozóipari monopóliumok szerződési feltételeit elfogadni.

A monopolkapitalista vertikális integrációban a mezőgazdasági üzemek magas fokon specializálódtak, emiatt a parasztság igen erős függésbe kerül a monopóliumoktól. A vertikális monopolkapitalista integrációk fejlettebb formáiban előfordul, mint ahogy Vasthoff megállapítja, hogy a mezőgazdasági termelők kötöttsége olyan szoros, hogy „a mezőgazdász inkább munkavállaló, mint önálló vállalkozó.”⁵¹

A dolgozó parasztok gazdaságai tehát tovább léteznek, a paraszt jogilag ugyan még önálló, ténylegesen azonban lépésről lépésre megváltozik valódi társadalmi gazdasági helyzete. Mind több olyan funkcióját veszti el, amely a kistermelőkre jellemző volt. Az általa előállított termékek a vertikális integráció fejlettebb formáiban (pl.: a bérbe történő sertéshizlalásnál) már nem az ő tulajdonában vannak, ennek következtében nem is adhatja el azokat, a szerződések alapján a feldolgozónak szállítja termékeit. Azokat a termékeket sem ő veszi már meg, amelyeket felhasznál, illetve feldolgoz, a legfontosabb termelőeszközökkel (a fiatal állatokkal, a takarmánnyal, a vetőmaggal, a trágyázószerekkel) ellátják. Ezáltal, a valódi társadalmi-gazdasági helyzetét tekintve, a monopóliumok munkásává válik, ténylegesen bér-munkássá válik, aki a teljesített munkának megfelelő ellenszolgáltatást kap.⁵² Mivel azonban a mezőgazdasági kisüzem továbbra is létezik, és a paraszti jogilag önállóak maradnak, véleményünk szerint a kapitalista koncentrációs folyamatnak éppen ezt a formáját, amely az elkövetkezendő évtizedekben a legfontosabb lesz, a kisparaszti gazdaság elméletének képviselői felhasználhatják saját céljaikra. A vertikális integráció látszólag alátámasztja azt a tézist, hogy a mezőgazdasági kisüzem stabil. Összességében azonban a kapitalizmusban a mezőgazdaság, az utóbbi évtizedekben a mezőgazdaság társadalmi-gazdasági fejlődése aláasta a kisparaszti gazdaság elméletét, sőt azt mondhatjuk, hogy ez az elmélet válságba került. A polgári agrárközgazdászok és agrárszociológusok arra kényszerültek, hogy tanaikat a megváltozott feltételekhez igazítsák, és ennek az elméletnek egyes részeitől le kellett mondaniuk, és más dolgokra új módon kell rákérdeziük. Ezáltal csökken ennek az elméletnek ideológiai hatékonysága.

A 60-as évek második felétől a kisparaszti gazdaság eszményképét mint az agrárpolitika alapját mindinkább megkérdőjelezzük, és megköveteljük az elméletnek a megváltozott társadalmi-gazdasági viszonyokhoz való igazítását. Agrárközgazdászok, agrárpolitikuskok és agrárszociológusok egy kis csoportja pedig a mezőgazdasági kisüzemek életképességét tagadja, és kiáll a nagyarányú mezőgazdasági koncentráció létjogosultsága mellett. Ide tartozik pl. dr. Günter Thiede, az EKG Statisztikai Hivatalának osztályvezetője, aki abból indul ki, hogy a mezőgazdasági üzemeket jelentős mértékben nagyobbá kell tenni”, és úgy véli, hogy a minimális teleknagyság 10 h kell hogy legyen.⁵³

⁵¹ Vasthoff, J.: Begriff, Wesen und Systematik der Kooperation in der Landwirtschaft. „Agrarwirtschaft”, Hannover, H. 1/1965, S. 107

⁵² Vgl. Kleinsorge, J. (Müller, G./Schilling, H.) Siebert, A.: Monopolkapitalistische vertikale Integration in der Landwirtschaft. IPW-Berichte, Berlin, H. 5/1972, S. 25–34

⁵³ Vgl. Die Welt, Hamburg, vom 29. Januar 1973

Jäger, nyugatnémet agrárközgazdász már 1965-ben kritikusan szembefordult a kisparaszti gazdaság eszményképpel, és az új gazdálkodási formáknak megfelelő átalakulást követelt.⁵⁴ Kötter a kapitalista országok agrárstruktúrájának alapvető megváltozásából indul ki, és lehetségesnek tartja, hogy később „talán már nem lesz”⁵⁵ kisparaszti gazdaság. Mansholt, aki az EGK elnöke volt, és azután sok évig agrárterületen töltött be vezető funkciót, egyik beszédében azt hangsúlyozta, hogy a kisgazdaság egy olyan mezőgazdasági üzemsforma, amely felett eljárá az idő, mint ahogy néhány ipari és kereskedelmi üzemi forma felett is eljárá.⁵⁶

Berth fejtegetései szerint az USA-ban mezőgazdasági üzemsfelmérések alapján 1969-től kezdve gyakorlati és elméleti szempontból is feladták a családi farmokról szóló elképzelést, és a szót sem alkalmazzák azóta.⁵⁷

A polgári agrárközgazdászok és agrárszociológusok egy részének ezen felmérései nemcsak a kapitalista mezőgazdaság belső fejlődésével magyarázhatók, hanem a többi gazdasági ágban meglevő kapitalista koncentrációs folyamattal is. Ezenkívül — polgári agrárközgazdászok szerint is — a szocialista mezőgazdasági nagyüzemi termelés eredményei is befolyásolják ezt a nézetváltást.⁵⁸

A polgári agrárpolitikusok, agrárközgazdászok és agrárszociológusok túlnyomó többsége azonban szilárdan kitart a kisparaszti gazdaság elmélete mellett, és azon fáradozik, hogy ezt az elméletet a megváltozott társadalmi-gazdasági feltételekhez igazítsa. A kisparaszti gazdaság elmélete olyan kedvező lehetőségeket nyújt a polgári ideológia és propaganda számára a paraszti tömegek befolyásolására és a szocialista mezőgazdaság antikommunista megrágalmazására, hogy a polgári apologetika ezen fontos eleméről még ma sem mondhatnak le. Az országgyűlési államtitkár, Georg Gallus az NSZK szövetségi mezőgazdasági miniszterénél azt hangsúlyozta, hogy „az önálló középvállalkozók rétegének megtartása a szabad gazdasági rend egyik alapszabálya; ez az agrárpolitika egyik célkitűzése is.”⁵⁹ Ezért nem a kisparaszti gazdaság elméletének feladása áll a középpontban, hanem ezen eszménykép igazítása a kapitalista koncentráció különböző új formáihoz. Az NSZK volt mezőgazdasági minisztere, Hermann Höcherl a következőket magyarázta a szövetségi gyűlés előtt: „Nekem az a véleményem, hogy a kisparaszti-gazdaság fogalom modern definiálására, kiterjesztésére, átírására van szükség.”⁶⁰

A kisparaszti gazdaság elméletében jelenleg a következő változások mutatkoznak:

- A kisparaszti gazdaság életképessége alsó határainak feljebb tolódása.
- A „kibővített családi gazdaság” és „többszalados gazdaság” fogalmak alkalmazása a családi gazdaság speciális formái gyanánt.
- A kisparaszti gazdaság elhelyezése a kooperáció különböző formái között.

Az üzemsnagyság alsó határa, amelyen a kisgazdaság még fennmaradhat, természetesen vidékenként és a konkrét gazdasági viszonyoktól függően különböző. Mégis megállapítható az az általános tendencia, hogy az életképesség alsó határa állandóan emelkedett. Itt általában a termőfölddel mérik az üzemsnagyságot, és

⁵⁴ Jäger, W.: Die neuen Gemeinschaftsformen in Westeuropa-eine Ansage an das Leitbild des bäuerlichen Familienbetriebes. In: Der Bäuerliche Familienbetrieb, ein überholtes Leitbild? Luther Verlag, Witten, 1965, S. 18 f.

⁵⁵ Kötter, H.: Landwirtschaft 1980. Verlag Paul Parey, Hamburg—Berlin, 1971, S. 11

⁵⁶ Mitteilungen der Deutschen Landwirtschaftsgesellschaft, Frankfurt/M., H. 6/1969, S. 121

⁵⁷ Berth, E.: Einige Haupeergebnisse der landwirtschaftlichen Betriebszählung des Jahres 1969 in den USA. Wirtschaftswissenschaft, Berlin, H. 11/1975, S. 1713

⁵⁸ Vgl. z. B. Schmidt, H.: Erfolgsmöglichkeiten in Bauernwirtschaften. Verlag Paul Parey, Hamburg—Berlin, 1973, S. 12

⁵⁹ Gallus, G.: Agrarpolitik auf den bäuerlichen Betrieb Ausgerichtet. Agra Europe, a. a. O., Nr. 16/1977, Kurzmeldungen, S. 4

⁶⁰ Innere Kolonisation, Bonn, H. 11/12/1967, S. 267

eltekinthetnek az intenzív- és speciális üzemektől (pl.: kertészet, borászat, specializált kapitalista állattenyésztő üzemek). Az NSZK-ban az 50-es években a kisparaszti gazdaság életképességének alsó határát 6—8 ha termőföldben állapították meg, később ez 12—15 ha lett, ma pedig 20—25 ha, egy részénél pedig még e felett van. A hanyatlási és proletarizálódási folyamat mindig nagyobb üzemeket ér el, az eddig stabilnak tartott üzemnagyságok ma túl kicsik, és a polgári agrárközgazdászok arra kényszerülnek, hogy elméletüket a reális feltételekhez igazítsák. Ebből kifolyólag a „családi gazdaság” mellett mindinkább használatosak lesznek a kisparaszti gazdaság elméletében a „többcsaládós gazdaság”⁶¹ és a „kibővült családi gazdaság”⁶² kifejezések, amelyeket Priebe már az 50-es évek végén és a 60-as évek elején kifejtett. „Az ipartól való elhatárolás végett itt ne nagyüzemekről beszéljünk, mert ebből félreértések adódhatnak; ebben az értelemben jobb, ha itt egycsaládós gazdaságokról és többcsaládós gazdaságokról beszélünk.”⁶³

Priebe a kapitalista üzemeket (10, 20, ill. 30 állandó munkaerővel dolgozó üzemnek)⁶⁴ „többcsaládós üzen”-nek nevezi, mert bennük több család dolgozik és él, mind a földbirtokos, mind a mezőgazdasági munkás családja.

A „többcsaládós gazdaság” fogalom bevezetése a kapitalista nagyüzem kifejezés helyett; minden körülmények között lehetővé teszi, hogy az agrárpolitika céljaként „a kisgazdaságok megtartásáról” beszélhessenek, habár az imperialista állam teljesen a nagyüzemeket támogatja. Blohm más szempontból, de lényegében ugyanazzal az eredménnyel „nagyparaszti családi gazdaság”-ról⁶⁵ beszél.

Így nem ismerhető fel, hogy a polgári agrárközgazdászok ezzel a családi gazdaság eddigi fogalmáról — amelyben egy-egy vagy kétgenerációs parasztcsalád dolgozott és élt — áttértek másra. A „kibővített családi gazdaság” és a „többcsaládós gazdaság” kifejezések bevezetésével a kapitalista országok minden mezőgazdasági üzeme családi üzemként tartható számon. Ez egyrészt lehetővé teszi azt, hogy ezt az elméletet a megváltozott feltételek között tovább alkalmazzák, meggyengül azonban annak ideológiai hatása a dolgozó parasztokra, mivel az elmélet középpontjában már nem az ő gazdaságuk áll. A kapitalista országok mezőgazdaságának megváltozott társadalmi-gazdasági viszonyai a kisparaszti gazdaság elméletének megingásához vezetett. Ez azáltal is láthatóvá válik, hogy a parasztgazdaságok közötti kooperáció különböző formáit beépítették a kisparaszti gazdaság elméletébe.

A kapitalista ipari országokban a 60-as években a horizontális integráció egy bizonyos jelentőségre tett szert. Ezeket a formákat részben a parasztok együttműködéséhez sorolták; mi ezeket ilyen körülmények között mint paraszti demokratikus termelési együttműködést jellemezzük. A paraszti demokratikus termelési együttműködések paraszti üzemek közötti egyesülések, az együttműködés legegyszerűbb formájától a gazdaságok teljes összeolvadásáig, amelyekben a közösségi munka és a közösségi tulajdon fejlődik, ezeket demokratikus elvek alapján vezetik, segítségükkel létrejön a termelés koncentrációja annak érdekében, hogy a paraszti egzisztenciát egy nagyobb közösségben biztosítsák.⁶⁶

Az NSZK-ban ezeket a paraszti demokratikus termelési együttműködéseket a

⁶¹ Priebe, H.: Möglichkeiten und Grenzen der Strukturentwicklung. In: Hilfe zur Selbsthilfe für die Landwirtschaft. A. a. O., S. 18

⁶² Priebe, H.: Betriebsgrößen und Betriebsorganisation unter dem Einfluß der Wirtschaftlichen und technischen Entwicklung. „Bayerisches Landwirtschaftliches Jahrbuch”, München, Bonn, Wien, Sonderheft 5/1960, S. 16

⁶³ Az idézett helyen

⁶⁴ az idézett mű

⁶⁵ Blohm, G.: Bauerhbetrieb und Produktionsgenossenschaft in betriebswirtschaftlicher Sicht. „Agrarwirtschaft”, Hannover, Sonderheft 13/1961, S. 35

⁶⁶ V. Ö.: egyenként G. Müller: kooperáció a kapitalista országokban és a monopolelles harc. Kommuniszt, Moszkva, H. LO/1965, 108—117. o.

kooperáció formáinak nevezik, emellett azonban ezzel a fogalommal jelölik a horizontális monopolkapitalista integrációt is. Az utóbbi időben a kooperáció következő formái alakultak ki:

- üzleti alapon való társulás gépekre vonatkozóan (maschinenringe);
- géphasználati közösség (maschinengemeinschaften);
- üzleti alapon való társulás a termelésre vonatkozóan;
- termelési közösség;
- termelési együttműködés meghatározott mezőgazdasági termékek előállítására;
- üzemközösségek (mezőgazdasági üzemek teljes egyesülése).

A Német Kommunista Párt demokratikus parasztprogramjában azt mondja: „A tudományos-technikai haladás körülményei között a kooperáció a parasztok számára létszükséglet . . . Ez segít a parasztoknak abban, ne kerüljenek még nagyobb függésbe a monopoltóktól. Közösen nagyobb lehetőségük van arra, hogy az ipari és kereskedelmi konszernek kizsákmányolása ellen fellépjenek, és befolyását visszaszorítsák.”⁶⁷

Az uralkodó imperialista erők azon fáradoznak, hogy a paraszti demokratikus termelési együttműködések különböző formáit, amelyek az utóbbi években alakultak ki, az ő uralkodó rendszerükbe integrálják. A horizontális integráció jellegét, azt, hogy monopolkapitalista formáról vagy paraszti termelési együttműködésről van-e szó, végül is a parasztság monopoliумok elleni harca dönti el. Mivel a kapitalista országokban a gazdasági és politikai hatalom erősen a monopoltőke kezében van, az utóbbi időben erősödött az a tendencia, hogy a paraszti demokratikus termelési együttműködésekkel teljesen az állam monopolista rendszerébe integrálják. Ezt azért is alá kívánják támasztani, hogy a kooperáció gondolatát a kisparaszti gazdaságok elméletébe beépítették. „A kisparaszti gazdaság megváltozott és nagyvonalúan magyarázott eszményképébe a kooperáció gondolatát bele kell építeni.”⁶⁸

Évtizedekig tartó antikommunista átkozódás után a 60-as évek végére a mezőgazdaság kooperációja a polgári agrárgazdaságtan és agrárpolitika alapvető kategóriájává lett ugyanígy bekerült a különböző polgári pártok, paraszt szervezetek, a vezetés és az EGK-bizottság agrárpolitikai programjaiba. Ezen módon kísérik meg a kisparaszti gazdaság eszményképét a megváltozott viszonyokhoz hozzáigazítani. A nyugatnémet parasztegylet elnöke, Freiherr Heereman azt hangsúlyozta, hogy „a mezőgazdaságra a következő 10—15 évben is kisgazdaság kell hogy jellemző legyen. Ezek az üzemek a közös beszerzés, termelőeszközök és munkaerő alkalmazása és talán a közös előállítás sokrétű formái által legyenek egymással kapcsolatban.”⁶⁹

Az arra irányuló erőfeszítésekben, hogy az elméletet és az ideológiát a realitásokhoz igazítsák, a polgári agrárkutatóknak, mindenekelőtt a vezető agrárközgazdászoknak és agrárszociológusoknak nagy szerepük van. A változás fő indokai és érvei az imperialista agrárpropagandába az utóbbi évtizedekben mindig az agrárkutatóktól származtak, miáltal tudományos munkájukat közvetlenül alárendelték a hivatalos agrárpolitikának és agrárpropagandának. Szívesen öltik magukra a „tisztá” tudás tógáját, akire nincs befolyással a politika, aki osztályok és pártok felett áll, és csak az „örök igazság” keresésének van elkötelezve. A valóságban azonban a polgári agrár-

⁶⁷ A Német Kommunista Párt parasztprogramja, 1971. febr. 27-én 28-án hozott határozatot a programról az NKP pártvezetőségének 8. ülésén Düsseldorfban, Kiadó NKP pártvezetősége, Düsseldorf, 1971, 21—22. o.

⁶⁸ Hill, D./Stange, U.: Moderne Landwirtschaft verlangt Kooperation. Verlag Th. Mann, Hildesheim, 1970, S. 19

⁶⁹ Mitteilungen der Deutschen Landwirtschaftsgesellschaft, Frankfurt/Main Nr. 45/1972, S. 1143

kutatók természetesen beépültek az imperialista rendszerbe, az uralkodó erőket szolgálják, és jelentősen hozzájárulnak az agrárpolitika és az agrárpropaganda továbbfejlődéséhez. Ezt az NSZK mezőgazdasági minisztere, Ertl is megerősítette, miközben hangsúlyozta, hogy „a gyakorlati agrárpolitika továbbfejlődéséhez az 1960-as években jelentős lökéseket kapott, amelyeket az agrárkutatók indítottak el.”⁷⁰

Rasinski kimutatta, hogy az USA vezető professzorai ugyanilyen funkciót töltöttek be.⁷¹

A kisparaszti gazdaság elmélete régi formájában elavult, egyre kevésbé van összhangban a kapitalista országok mezőgazdaságának tényleges fejlődésével. Mégis hamis lenne azt állítani, hogy a polgári agrárpologetika lemond ezekről a tanokról. Új, továbbfejlesztett formában, a kooperációval összekötve, a kibővített családi gazdaságról, illetőleg a többcsaládos gazdaságról szóló tanok formájában jelenleg is nagy szerepe van az agrárpropagandában és az agrárpolitikában és belátható időn belül valószínűleg még jelentős lesz.

⁷⁰ Deutsche Bauernzeitung, Köln, vom 18. April 1970, S. 8

⁷¹ Vgl. Rasinski, I.: Lenins Lehre über die Entwicklung des Kapitalismus in der Landwirtschaft und der Zusammenbruch der Theorie vom „Familienbetrieb“. Internationale Zeitschrift für Landwirtschaft, Sofia—Berlin, H. 2/1970, S. 168—169

**СУЩНОСТЬ И ФУНКЦИЯ ТЕОРИЙ МЕЛКОКРЕСТЬЯНСКОГО
СЕМЕЙНОГО ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ В СИСТЕМЕ ИМПЕРИАЛИСТИЧЕСКОЙ
АГРАРНОЙ ПОЛИТИКИ И ЕГО СЕГОДНЯШНИЕ ИЗМЕНЕНИЯ**

(резюме)

Статья анализирует структуру сельскохозяйственного производства в системе капиталистического производства. Показывает империалистическую аграрную политику об идеологическом положении и роли маленьких хозяйств.

Мелкокрестьянские хозяйства, число которых еще значительно, продолжают очень тяжелую борьбу в современном капитализме. Нынешнее положение безмысленно в интересах обеспеченного увеличения производства, из этого следует, что теория мелкокрестьянского хозяйства устореда.

Развитие производительных сил, индустриализация сельского хозяйства, потребность массового производства — перед мелким производством. В то же время империалистическая пропаганда показывала семейное крестьянское хозяйствование как идеал аграрной политики, чтобы интегрировать крестьян в систему империалистического хозяйствования, использовать против колхозного хозяйствования, дать о них уродливую картину.

В изложениях многих буржуазных аграрных идеологов мелкокрестьянское хозяйство основывается на рабочей силе, где работают два поколения и обеспечит соответствующий объем дохода исключительно из сельскохозяйственной деятельности. Они сделали вывод до того, что мелкое хозяйство имеет преимущество перед большим хозяйством.

Для оправдания этого, они попробуют использовать практическую возможность, которая существует в концентрации сельскохозяйственного капитала и производства. В промышленности большое предприятие имеет преимущество, процесс концентрации и монополизации происходит более быстро. Они утверждают, что это не существует в сельском хозяйстве, потому что здесь приподные условия потребуют децентрализованного производственного процесса.

Автор подчеркивает нетерпимость этой теории, показывает как интегрируется мелкокрестьянское производство в систему монополистического хозяйствования.

THE ESSENCE AND FUNCTIONS OF THE THEORY ON SMALL SCALE
AND FAMILY FARMING IN THE IMPERIALIST AGRICULTURAL
POLICY SYSTEM AND ITS PRESENT CHANGES

(Summary)

The study outlines the farm structure in the capitalist system of agricultural production. It presents the imperialist agricultural policy in connection with the ideological and political position and role of the small farms.

Small farms, the number of which is at present significant, waging a hard struggle for existence in the contemporary capitalism. Under present condition they are not able to increase their agricultural production in firm security, and it follows from this that the theory on small farms, outdated in its old form.

The development of productive forces, the industrialization of agriculture, the need for massproduction, all this implies that large farms are superior to the small ones. At the same time the imperialist propaganda presented the small scale family farming as an ideal of agricultural policy, in order to integrate the peasants into the imperialist economic system, and to use these ideas against the socialist producer cooperatives, presenting a distorted picture of them.

According to most bourgeois agricultural ideologies, the small scale farming basically based upon the labour force of the family, provides employment to a two generations peasant family, and secures sufficient income exclusively from agricultural activities. In their conclusions, they go as far as to state that small scale farming is superior to the large one. To support this they try to use that practical possibility which exists in connection with the difference in the concentration of industrial and agricultural capital and production. In the industry the large scale production unquestionably superior to the small one and the process of concentration and monopolization is faster. They claim, that this does not prevail in agriculture since here the natural conditions require a decentralized production process.